

*“Зумій відчутти поруч із собою людину
зумій зрозуміти її душу, побачити
у її очах складний духовний світ –
радість, горе, біду, нещастя.
Думай і відчувай як твої вчинки
можуть відобразитися на
душевному стані іншої людини”*
(Василь Сухомлинський [5, с. 206])

Актуальність інноваційного розвитку національної освіти. На сучасному етапі розвитку суспільства все більшої актуальності та визнання набуває *ідея толерантної психопедагогіки*. Виникає потреба по-новому подивитись на світ, подолати бар'єри і перепони, які роз'єднують людей. Важливого значення також набуває поєднання теорії і навчальної та виховної практик в окультуренні учнівської молоді в душі *соціальної толерантності*. У будь-якому разі толерантність з ідеї, декларованої окремими філософами, вченими, політиками, педагогами, перетворилася в міжнародну норму загальнолюдського спілкування, яка потребує ґрунтовного суспільного й особистісного освоєння, впровадження у повсякдення організованої освітньої діяльності середньої і вищої школи. Отож зовсім не випадково ідеї толерантної психопедагогіки лягають в основу багатьох експериментальних досліджень сучасності, адже виховання у юного покоління потреби і готовності до конструктивної взаємодії з людьми незалежно від їхньої національної, соціальної, релігійної приналежності, світогляду, мислення і поведінки. Визначення та обґрунтування психосоціальних умов зреалізування схваленої Генеральною конференцією ЮНЕСКО на її двадцять восьмій сесії у Парижі 16 листопада 1995 року *“Декларації принципів толерантності”*, потребують як істотного оновлення існуючої системи управлінської діяльності навчальних закладів, так і якісно іншого спрямування педагогічних колективів на формування рис *толерантної особистості вихованця*, котра становить предмет апробації та освоєння нових психодидактичних технологій, програм, засобів та інструментів паритетної освітньої взаємодії педагогів і школярів [4].

Ідеї толерантності, толерантної психопедагогіки набувають усе більшого визнання в сучасному світі. На рівні осмислених принципів і норм вони впроваджуються у сферу освіти різних країн, державно-суспільне життя, розглядаються як невід'ємний засіб порозуміння, довіри між народами, збереження миру на землі. ООН проголосила 16 листопада *Міжнародним Днем толерантності*. У цьому контексті актуалізується проблема втілення засад толерантного світогляду у повсякдення, утвердження його в людській свідомості, поведінці, вчинках громадян, що можливо лише з допомогою освітньо-виховної системи та з використанням засобів психології і педагогіки толерантності.

У доповіді ЮНЕСКО *“Освіта для XXI століття”*, яка підготовлена Міжнародною комісією під керівництвом Жака Делора, закладені важливі під-

валини *нової парадигми* освіти, в основі якої лежать *ідеї життєтворчості*. Крім того, в ній підкреслюється вирішальна роль освіти в розвитку особистості, всього суспільства у становленні мирних і дружніх взаємовідносин між усіма народами. В освітології виникає потреба психолого-педагогічного змістовлення толерантності у різних формах, способах, механізмах і засобах в навчально-виховному процесі сучасної середньої та вищої школи. Загалом освіта протягом всього життя людини має вибудовуватися на чотирьох стовпах: *навчитися пізнавати, робити, жити разом і продуктивно жити самому* [3].

Досвід інноваційно-пошукової діяльності педагогічного колективу школи. До цього часу у Куп'янській ЗОШ I–III ступенів №11 була створена виховна система – організація “Шкільна країна”, яка почала свою діяльність з 2005 року. Її теоретичну базу запропонував А.В. Фурман на основі створення багаторічного досвіду виконання науково-дослідницької програми “Школа Демократії” (починаючи з 1997 року). Важливо, що ця організація була утворена на добровільних засадах, визначала своєю метою захист прав та інтересів своїх членів, спрямовувала зусилля на добрі і корисні справи, на розвитку багатосферних здібностей учнів школи і головне – діяла відповідно до вимог Декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Декларації принципів толерантності.

Організація має свою емблему, девіз. Її членами були і є всі діти з першого по одинадцятий клас та вчителі. Вона випускає газету “Шкільні SMS”. У школі учнівське самоврядування здійснюється через чіткий розподіл обов'язків як учнів, відповідальних за певну ділянку роботи, так і педагогів-консультантів, котрі проводять систематичну роботу з активом, гарантують змінність виборчих осіб, організують систематичні змагання, унеможливають привілеї організаторів, забезпечують відкритість, вироблення системи нагородження та заохочення, формування шкільних традицій.

“Шкільну країну” очолює президент, який обирається таємним голосуванням на початку начального року, та очолює кабінет міністрів шкільних міністерств. Кожне міністерство має свої особисті функції та напрямки роботи. Все це дає змогу кожному учню школи брати участь у її діяльності. Педагогічне керівництво учнівським самоврядуванням сприяло розвитку самостійності школярів, формуванню в них уміння планувати, організувати, підсумовувати дієвість колективних справ. У школі були організовані ще два самодіяльні об'єднання дітей: співдружність молодших школярів “Веселкова галактика” і гра-об'єднання “Зоряний калейдоскоп”.

Водночас відмітно очевидне: створення виховної системи сучасної школи є процесом довготривалим та інтеграційним. Тим більше, що існує низка причин професійного вигорання педагогів. Зокрема, це соціально-психологічні причини, що зумовлені загальною ситуацією в країні, припиненням процесу фахового удосконалення окремих учителів, незадоволенням потрібного стану матеріального забезпечення праці тощо. Ось чому

примусу, виявляти повагу й довіру до навколишніх. Для цього важливо сприймати дитину, підлітка, юнака чи юнку не критично, а з оптимізмом, вірою у її природні можливості, суспільні та особистісні успіхи. А це вимагає від педагогів і психологів терпиміше, поблажливіше ставитися до помилок і ситуаційної поведінки учнів, тобто як до вікового процесного явища, що згодом минеться.

Безсумнівно й те, що толерантність краще виявляють учителі-альтруїсти, які щиро люблять дітей, уміють зацікавлювати, пробуджувати різноманітні почуття, а не лише формувати знання, уміння й навички. Свого часу Василь Сухомлинський помітив: “Духовний розвиток людини починається з розвитком у неї різноманітних почуттів. Вони зміцнюють волю і розум, визначають ставлення людини до себе, природи, праці, інших людей, роблять людину більш цікавою та оригінальною. А тому треба вчити дітей любити, поважати, співчувати й уміти висловлювати ці почуття. Це не менш важливо, ніж учити грамоти, письма і лічби” [5, т. 2, с. 206].

У центрі психолого-педагогічної науки завжди було питання формування гармонійно розвиненої особистості, здатної розуміти, поважати, співчувати і допомагати іншим людям. Адже школа – це *соціокультурний інститут* суспільства, один із найважливіших механізмів організованого впливу на вирішення повсякденних завдань національного розвитку українського соціуму і головний спосіб забезпечення оптимальної взаємодії представників різних поколінь. Тут варто згадати хоча б твердження англійського філософа й педагога Джона Локка, котрий зазначив, що від правильного виховання дітей найбільше залежить добробут народу. Тому закономірно, що у ХХІ столітті посилюється інтерес до гуманістики, одним із напрямків якої є *психопедагогіка толерантності*.

Категорійна схема гуманістичної психопедагогіки, що відображає міжособистісну толерантність у стінах школи, за Ш.О. Амонашвілі, є такою: ПРИЙНЯТИ – ЗРОЗУМІТИ – ДОПОМОГТИ – ЛЮБИТИ – СПІВЧУВАТИ – РАДІТИ УСПІХОВІ ДИТИНИ – НАДИХАТИ. “Усвідомлюючи в собі імпульси життя і керуючись ідеями співжиття та співробітництва, – пише відомий науковець, – люди можуть цілеспрямовано змінювати умови проживання, поліпшувати його якість і тим самим змінювати себе – вдосконалювати свою духовність, свої знання, розширювати межі своїх можливостей” [2, с. 6].

Один з авторів пропонованої методологічної концепції як розробник *психодидактики інноваційної освіти* (проф. Фурман А.В.), досліджуючи генезу толерантності як вітакультурного явища у проблемному контексті сучасного українотворення (2013), формулює *закон четвертинного спричинення толерантності*: на будь-якому рівні суб’єктної організації вона “прямо пропорційна порозумінню і терпимості й обернено пропорційна неповазі та агресії”, що узагальнено фіксується формулою [8]:

$$\text{Толерантність} = \text{÷} \frac{\text{(порозуміння, терпимість)}}{\text{(неповага, агресія)}}$$

Говорячи про виховання толерантності в юні, не можна обминути увагою низку теоретичних і прикладних пошукувань на предмет з'ясування психологічних особливостей покомпонентного формування *толерантності як інтегральної особистісної риси* індивідуального світу Я людини. Аргументовано доведено, що толерантність – складне психологічне явище, яке має специфічну структуру і розглядається в комплексі мотиваційно-ціннісного, когнітивного, емоційно-вольового, конативного і рефлексивного компонентів [див. 7; 9].

Мотиваційно-ціннісний компонент толерантності пов'язаний із глибоким освоєнням терпимості як загальнолюдської цінності, об'єктивований текстами філософсько-етичної чи релігійної думки, котра проголошує й приймає до дії смисли добра, ненасильства, терпіння, смиренності. У цьому аналітичному розрізі провідне спонукально-регуляційне поле становлять мотиви допомоги, співробітництва, любові, сприяння, супроводження, вчинки поблажливості, поваги і самоповаги.

Когнітивний компонент толерантності виявляється у здатності та вмінні особи зрозуміти все те, що відбувається довкола, що мотивує й організує світопобудову, охоплюючи й рефлексивну свідомість та діяльне мислення. Розуміння, крім того, сприяє перебудові індивідуальнісних смислів й утворює важливий момент особистісного зростання та самоактуалізаційного розвитку людини. Важливим при цьому є визнання складності, багатовимірності і нередукованого розмаїття довкілля і власне інтерпретативної природи суджень про нього, творчої генези мислєдіяльності і світогляду сучасної людини загалом.

Емоційно-вольовий компонент толерантності передусім полягає в умінні переборювати дратівливість, виявляти витримку, самовладання, самоконтроль і саморегуляцію, а при роботі над собою сутнісно виявляється в емпатії, любові, інтересі та повазі до інших.

Поведінковий компонент толерантності охоплює систему вмінь, норм і навичок, які об'єднують поведінковий репертуар особи і визначають її схильність до того чи іншого типу соціальної поведінки, до певних форм учинкових дій, основою яких є порозуміння, співробітництво, взаємодопомога, паритетне співжиття.

Рефлексивний компонент толерантності означає здатність особистості до усвідомленої перебудови неадекватних установок, ставлень, бажань, інтересів, переконань, конструктів і водночас спроможність до соціально осмисленої продуктивної поведінки, жертвової діяльності, діалогічного спілкування, гуманних учинків.

В контексті вищезазначеного особливого значення набувають здобутки основних психологічних напрямів, а головню екзистенційно-гуманістичного (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), адже саме гуманістична психологія дає ґрунтовні знання про особливості розвитку та формування людської особистості, основна потреба якої – самоактуалізація, екзистенційне прагнення до само-

вдосконалення і самореалізації, що виявляється в таких рисах: прийняття себе та інших людей такими, якими вони є; піклування про благополуччя навколишніх, а не лише про забезпечення власного щастя; налагодження з найближчим суб'єктивним оточенням, бодай і не з усім, доброзичливих, особистісних стосунків; відкрита і чесна поведінка в усіх у повсякденних ситуаціях життя; почуття гумору та оптимізм і т. ін.

Очевидно, що у природі самої людини закладено філогенетичне підґрунтя толерантного ставлення до навколишніх. Тому дуже багато залежить від довкілля, соціальної ситуації розвитку особистості. Проектується, що *школа модульно-розвивального типу* створює достатньо напружений *самоактуалізаційний простір* для становлення багатосферних здібностей кожного учня [8; 10]. Її одним із важливих завдань є поширення миротворчих ідей серед молоді, виховання гуманізму, розуміння того, що війна не здатна вирішити складні суперечності й конфлікти.

Психопедагогіка ненасильства – це гуманізм у дії, який ґрунтується на принципі особистісного підходу й обстоює гуманізацію усіх явних і прихованих стосунків, заперечує зовнішній диктат, проголошує співробітництво і взаємодопомогу як основні життєві принципи; вона унеможлиблює пониження людської гідності, спрямована на формування соціально активної індивідуальності, яка організовує своє життя на основі довіри, миру і справедливості, співпраці і порозуміння.

Актуальними є результати дослідження проблем виховання толерантності, отримані американським психологом Г. Оллпортом, котрий різнобічно аргументує, що **ТОЛЕРАНТНІСТЬ** – це:

- співпраця, дух партнерства;
- готовність приймати чужу думку;
- повага людської гідності;
- прийняття іншого таким, яким він є;
- здатність поставити себе на місце іншого;
- повага права бути іншим;
- визнання різноманіття;
- обстоювання рівності інших;
- терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки;
- відмова від домінування, заподіяння шкоди і насильства [див. 6].

Реалізація концепції “Школа толерантності” забезпечить цілеспрямований психосоціальний розвиток у вихованні таких *особистісних рис толерантної людини*: знання самого себе, захищеність, відповідальність, потреба у визначеності, орієнтація на себе і на інших, схильність до порядку, здатність до емпатії, почуття гумору.

Серед головних каналів психовиховного плекання толерантності у юного покоління, найважливішими є такі:

1) школярі щоденно живуть із визнанням себе і навколишніх, тому вчать дружельності, партнерству, співробітництву;

2) вони задіяні до паритетних міжособистісних стосунків, тому безперервно навчаються толерантності;

3) нарешті вони щохвилини відчувають любов і повагу з боку педагогів, тому саморозвивають вдячність, сумління, відповідальність, порозуміння.

Отже, психопедагогічна робота у Школі толерантності базуватиметься на таких виховних канонах:

- сприймати дитину такою, яка вона є;
- поважати особистість учня за будь-яких умов;
- ні за яких обставин не принижувати гідність дитини, підлітка, юнака чи юнки;
- пам'ятати: кожен має право на помилку, кожен має право на свою думку і власне бачення світу.

1. *Принцип цілеспрямованості.* Виховання толерантності вимагає ясного усвідомлення доцільності психопедагогічних впливів, чіткого визначення їх мети і завдань. Формування даної особистісної риси можливе лише за наявності мотивації та глибокого осмислення учнем того, навіщо йому ця якість (як особиста мета) та усвідомлення значущості її для суспільства (соціальна мета). Єдність цілей педагога і вихованця – один із факторів успішності виховання як внутрішньої толерантності, так і соціальної, міжособистісної.

2. *Врахування індивідуальних і вікових особливостей.* Виховання толерантності багато в чому залежить від індивідуальних особливостей вихованця, тобто наявних у нього моральних засад поведінки, етичних установок, розвиненості інтелектуальної та емоційно-вольової сфер, рівня розвитку пізнавальних і регуляційних психічних процесів, характерологічних рис, особистого досвіду взаємин, наявності та розвитку природного і духовного потенціалу. При цьому треба насамперед зважати на відмінності у рисах особистості та у її соціальній поведінці, пам'ятати про вікову динаміку розвитку моральних якостей і спиратися на неї при актуалізації внутрішніх ресурсів толерантності конкретного вихованця.

3. *Принцип полікультуралізму, або культуровідповідності.* У процесі виховання толерантності потрібно враховувати культурне та етнічне середовище проживання дитини, підлітка. Психовиховні впливи мають злагоджено інтегруватися в культуру народу, сім'ї, суб'єктного довілля. Плекання толерантності безпосередньо пов'язане з формуванням в кожного учня вміння організовувати своє життя згідно з правилами, звичаями і традиціями свого народу, рідного етносу, передовими досягненнями світової культури в цілому, не втрачаючи при цьому своєї власної індивідуальності.

4. *Принцип зв'язку виховання толерантності з життям.* Виховання толерантності залежить від того, наскільки школяр усвідомлює значущість цієї світоглядної універсалиї та зв'язок її із повсякденням, бачить альтернативні результати чи наслідки інтолерантності у світі. При цьому потрібно

орієнтуватися не тільки на ситуації в суспільстві взагалі, але і на життєві ситуації, пов'язані з толерантною (та інтолерантною) взаємодією наступника з близькими, друзями, педагогами. Суть принципу полягає в єдності соціально організованого виховного процесу і реального життєвого досвіду, у відсутності розбіжності слова з ділом.

5. *Принцип поважного ставлення до особистості.* Незалежно від позиції дитини, її світогляду, шанобливе ставлення до неї є засадничим каноном виховного впливу організованого освітнього простору інноваційно зорієнтованої школи. При формуванні толерантності цей канон набуває подвійної значущості. Поважаючи і приймаючи позицію і думку учня, за потреби коригуючи їх, педагоги демонструють йому приклад толерантного ставлення до навколишніх з іншими поглядами на світ, з іншим його розумінням.

6. *Принцип опори на позитивне.* Всюди й діяльно обстоюючи толерантність, треба підтримувати розвиток, бачити в дитині особистість, готову до змін і самореалізації. При цьому основою успішності процесу виховання толерантності у дітей та підлітків стає актуалізація в кожного з них позитивних особистісних рис, конструктивного соціального досвіду, розвинених конструктивних умінь взаємостосунків із широким колом громадян різних статі, віку, світобачення.

7. *Принцип соціокультурного зумовлення процесу суб'єктного розвитку толерантності.* Виховання толерантності зумовлено впливом конкретного, так чи інакше окультуреного, соціального довкілля. Чим менш толерантне довкілля дитини, тим складніший процес формування в неї розсудливої терпимості як інтегральної особистісної риси. Тому потрібно вивчити можливості, особливості і потенціал соціального довкілля і наповнювати його ідеями і вчинками окультуреної толерантності, підбираючи для цього відповідні форми, методи і прийоми виховної та освітньої роботи.

8. *Принцип єдності знання, розуміння і поведінки, діяльності, вчинків.* Він вимагає організації виховного процесу з тотальної присутності у повсякденні толерантності на двох взаємопов'язаних рівнях: інформаційному, пізнавальному, мисленневому і поведінковому, діяльнісному, вчинковому, що становлять єдине ціле. Основним критерієм сформованості толерантності у школярів має стати їхнє вміння конструктивно, делікатно взаємодіяти з людьми і групами, яким властиві ті чи інші – суб'єктні, особистісні, індивідуальнісні – відмінності.

9. *Принцип діалогічності і співробітництва, взаємодопомоги, емпатійності.* Діалогізація освітнього простору та опора на співпрацю як провідний тип суб'єктної взаємодії – обов'язкові умови для удієвлення системи виховання у дітей і юні толерантності. При цьому діалог і співпраця повинні бути пріоритетами взаємодії у структурах “учень – учень”, “учень – учитель”, “учень – учитель – родина”, “учень – учитель – довкілля”, “учень – учитель – культура”, а також мають бути наповнені емпатійністю (співпереживанням), позитивними емоціями і почуттями.

10. *Принцип рефлексивності свідомих виборів і дій, учинків толерантності.* Формуючи толерантні настановлення і поведінку учнів, потрібно створювати умови для рефлексії ними змін, які реально відбулися у їхньому індивідуальному світі Я, і для аналізу створених стосунків у колективі, сім'ї, суспільстві; водночас транслювання від педагогів до вихованців високої моральної культури передбачає формування в них чіткої життєвої і громадянської позиції, здатності самоусвідомлювати свої вчинки та їх наслідки.

формування *толерантного докілья* у загальноосвітньому часопросторі школи, у тому числі втілення у повсякденні соціальних норм і культурних кодів толерантності, взаємодія між учасниками освітнього процесу на основі поваги, людської гідності та прийняття інших як партнерів у навчанні; ситуаційне і тактичне обстоювання терпимих взаємостосунків між педагогами і вихованцями та підтримка унікальності кожної особистості, щонайперше у її зусиллях і діях на шляху до конструктивної соціальної та індивідуальної самоактуалізації.

– поглиблювати знання учнів про людину та її моральні взаємини у суспільстві, про основні соціокультурні норми та цінності українського народу і загальнолюдські вартості, про правила зовнішньої толерантної поведінки і про канони внутрішньої культури особистості як суб'єкта життєдіяльності та індивідуальності;

– удосконалювати спроможність і вміння керуватися у поведінці і життєвих справах моральними нормами та цінностями, виявляти дружелюбність, увічливість, повагу й чуйність до інших, толерантність та милосердя, терпимість до людей, котрі мають іншу думку, переконання, належать до інших конфесій і соціальних прошарків;

– розвивати власні морально-духовні риси та переконання особистості вихованців, дотримуватися високих культурних норм поведінки у повсякденному житті, здійснювати лише гуманні – добропорядні, правдиві гідні – вчинки;

– контролювати та регулювати свої взаємостосунки з іншими, здійснювати свідомий особистісний вибір у складних життєвих ситуаціях, орієнтуватися на духовні цінності й дотримуватися приписів ділового етикету в навчанні і житті;

– розвивати комунікативні здібності, делікатність і змістовність навчального спілкування школярів, їхню емпатійність і ввічливість;

– формувати позитивне ставлення й мотивацію до застосування моделей поведінки і вчинення, зорієнтованих на моральні цінності українського народу, високі культурні ідеали і кращі шкільні, родинні та сімейні традиції;

– збагачувати досвід гуманних взаємодій і моральних взаємостосунків з представниками інших культур, націй, вікових та соціальних груп, конфесій,

громадянських чи суто професійних уподобань;

– стимулювати пізнавальний інтерес до процесів самовиховання та самоосвіти, до освоєння кожним учнем основ паритетності, толерантності і порозуміння між людьми;

– виховувати у дітей і юні неприйняття проявів жорстокості, насилля до природи, людей, до кожної окремої особистості як надцінності, у тому числі й до самої себе;

– сприяти консолідації і координації діяльності школи, сім'ї, громадськості у питаннях формування толерантності в учнів і психодуховного збагачення їхніх поведінки, діяльності, спілкування, вчинків.

Головними прибічниками пропонованої **Концепції** і виконавцями **Програми** є *педагогічний колектив і члени Ради школи* Куп'янської ЗОШ І–ІІІ ступенів №11. Крім того, їх активними учасниками також є:

- члени учнівського самоврядування,
- колектив учнів школи,
- батьківські комітети і батьківська громадськість,
- соціум мікрорайону школи.

- 1) внутрішня готовність приймати чужу думку, погляди, переконання;
- 2) повага до людської гідності за будь-яких умов та обставин;
- 3) шанування права інших людей на вибір, свободу, діяльність, учинки;
- 4) прийняття іншої людини такою, якою вона є у повсякденні;
- 5) уміння ставити себе на місце чи у ситуацію іншої людини;
- 6) поважання права всіх і кожного бути іншими/іншим;
- 7) визнання різноманіття світу на всіх рівнях його життєздійснення (флора, фауна, людство);
- 8) обстоювання рівності усіх людей незалежно від статі, національності, віку, віросповідання тощо;
- 9) проявлення терпимості до чужої думки, вірувань, поведінки, слів і вчинків;
- 10) відмова від домінування, заподіяння шкоди і насильства;
- 11) готовність до співпраці, підтримка духу партнерства, національної солідарності;
- 12) сповідування норм самотолерантності.

Програма розрахована на *шість років* і реалізується у *чотири етапи*.

На першому – інформаційно-програмному – етапі (протягом 2014 року) відбувається знайомство учнів, педагогів із феноменами толерантності, досягається ними розуміння її сутності та змісту, розширюється інформаційне поле стосовно свідомого оперування цим поняттям усіма учасниками освітнього процесу; крім того, науковцями і кращими вчителями-дослідниками пишеться дослідницька програма “Школа толерантності”.

Основні форми роботи – години спілкування, семінари для вчителів, екскурсії, написання рефератів учнями, інтелектуальні марафони й т. ін.

На другому – нормативно-технологічному – етапі (2015 рік) створюються умови для виявлення учнями, педагогами, батьками свого ставлення до проблеми толерантності; розробляються методологічні, науково-методичні та оргтехнологічні засади гармонізації міжетнічних та міжкультурних відносин; узагальнюється конструктивний досвід, який має школа щодо формування *толерантної свідомості* школярів, профілактики проявів ксенофобії, виховання культури миру; відбувається пошук шляхів подальшого розвитку цього досвіду, проводяться заплановані заходи, обґрунтовуються критерії оцінки їх ефективності.

Основні форми роботи – конкурси учнівських творів і малюнків, тематичні дискусії, методичні ради, засідання шкільних методичних об'єднань, рад органів учнівського самоврядування, написання учнівських міні-підручників тощо.

На третьому – розвивально-формуальному – етапі (протягом трьох – з 2016 по 2018 рік) створюються умови для використання отриманих на першому і другому етапах знань учнів і батьків про *толерантне співжиття*; втілюються розроблені психомистецькі технології модульно-розвивального навчання; формуються толерантні установки в учнів, педагогів, батьків; реалізується система заходів щодо змістовлення толерантного довкілля; реалізується накопичений педколективом досвід оптимізації виховання толерантної свідомості та поведінки школярів; створюється й удосконалюється система контролю виконання прийнятих рішень і здійснення заходів Програми, проводиться моніторинг діючих механізмів ефективності інноваційної та експериментальної роботи.

Основні форми – виховні і психорозвивальні заходи, свята, створення і реалізація учнівських проєктів, освітніх програм самореалізації особистості, учительські та учнівські дослідження, психосоціальний моніторинг толерантності як особистісної риси учнів, учителів, батьків.

На четвертому – результативно-узагальнювальному – етапі (2019 рік) підводяться підсумки виконання концептуально обґрунтованої дослідницької програми, узагальнюються та оцінюються результативність і новизна проведеної роботи.

Ресурсне забезпечення Концепції як програми дій здійснюватиметься шляхом задіяння людського, головно креативного і професійного, капіталу педагогічного колективу і за рахунок бюджету Куп'янської ЗОШ І–ІІІ ступенів №11 Куп'янської міської ради Харківської області, позабюджетних коштів.

Організація і впровадження Концепції як програми дій і контроль за перебігом її реалізації здійснює адміністрація Куп'янської ЗОШ І–ІІІ ступенів №11 Куп'янської міської ради Харківської області.

№ з/п	Заходи	Терміни	Очікуваний результат	Відповідальні
1	2	3	4	5
I етап – інформаційно-програми, 2014 рік				
1.1	Знайомство учнів, педагогів з поняттям толерантності	01-09.2014	Розширення інформаційного простору	Вчителі історії, правознавства, етики
1.2	Оформлення стенду «Толерантність»	Вересень 2014	Інформація про толерантність. Створення словника толерантної людини	Вчителі історії, української мови. Бібліотекар
1.3	Написання навчальних досліджень з теми «Образи толерантності»	04.-11.2014	Розширення інформаційного поля щодо проблематики толерантності	Учителі історії і правознавства
1.4	Години спілкування, виховні години, інформаційні бесіди	Протягом року	Інформування учнів щодо важливості толерантності. Методичні розробки.	Класні керівники
1.5	Робота учнівського самоврядування	Протягом року	Створення ситуацій потреби толерантних взаємоставлень між учнями і вчителями. Створення комфортного довкілля спілкування для учнівської молоді	Заступник директора з ВР Педагог-організатор
1.6	Свято «1 вересня – День Знань»	1 вересня	Створення ситуації потреби в толерантній взаємодії між учнями і вчителями. Виховання міжкультурної і соціальної взаємодії	Колектив вчителів, учнів, батьків Куп'янської ЗОШ І-ІІІ ступенів №11
1.7	Батьківські збори «Як навчити дитину жити у великому світі людей», «Уроки терпимості, моральності для дітей і батьків»	05.-11.2014	Надання знань батькам про сутність толерантності	Адміністрація Класні керівники
1.8	Робота за етнокалендарем	Протягом року	Проведення заходів, що укріплюють уявлення про багатоетнічність нашого народу, сприяють взаємодії представників різних народів, різних конфесій, взаємозбагаченню їх культур	Класні керівники
1.9	Відвідування музеїв. Туристично-краєзнавча робота	Протягом року	Укріплення уявлень про багатоетнічність, різноконфесійність нашого народу-нації	Класні керівники Вчителі географії, фізичної культури
1.10	Фольклорні свята Хореографічні гуртки	Протягом року	Вивчення звичаїв, ігор, танців, національних костюмів, ремесел українського народу	Класні керівники Керівники гуртків
1.11	Знайомство учнів, педагогів, батьків, громадськості з Концепцією як програмою дій	Протягом року	Проведення заходів, що укріплюють уявлення про зміст толерантності	Адміністрація Класні керівники Керівники ЦШМО
1.12	Педрада «Школа без агресії»	Грудень 2014	Наявність і рівень інформаційних знань щодо проблеми толерантності учнів, педагогів, батьків	Заступник директора з ВР Соціальний педагог Практичний психолог
II етап – нормативно-технологічний, 2015 рік				
2.1	Заходи до Дня толерантності	16 листопада Протягом дії Програми	Формування в учнів позитивного та відповідального ставлення до толерантності як засадничої людської чесноти	Заступник директора з ВР Голова ПК Класні керівники
2.2	Благодійні акції та заходи до Міжнародного Дня людей похилого віку: «Шануємо старість», до Дня інвалідів	Жовтень-грудень Протягом дії Програми	Психосоціальне збагачення толерантної свідомості вихованців	Педагог-організатор Класні керівники Вчителі-предметники Батьківський актив
2.3	Заходи щодо боротьби проти фашизму, расизму, антисемітизму	Жовтень-грудень Протягом дії Програми	Актуалізація толерантної інтенційності вчителів та учнів на особистісному рівні	Класні керівники Вчителі-предметники
2.4	Навчальні семінари для старшокласників «Що означає бути толерантним?»	Протягом дії Програми	Розширення в учнів системи знань про психосоціальне уzmовлення толерантності	Вчителі-предметники Класні керівники Бібліотекар
2.5	Конкурси плакатів, малюнків «Ми за мир і дружбу»	Протягом дії Програми	Пропаганда етнокультурної толерантності серед учнівської молоді	Педагог-організатор Класні керівники
2.6	Бесіди для початкової школи за оповіданнями «Про толерантність, що це?»	Жовтень-листопад	Збагачення знань учнів про толерантність як чесноту	Класні керівники Бібліотекар
2.7	Ігри-вікторини «Що таке толерантність?» Проводять старшокласники для молодших школярів	Протягом дії Програми	Формування в учнів толерантних умінь і спроможностей	Педагог-організатор Класні керівники

1	2	3	4	5
2.8	Статті з проблем ксенофобії, екстремізму і толерантності в шкільній пресі	Березень-квітень	Формування відрازی у школярів до різних форм інтолерантності	Заступники директора з НБР Служба інформації Бібліотекар
2.9	Вивчення і узагальнення досвіду виховання толерантності під час уроків та позакласних заходів	Протягом року	Узагальнення конструктивного досвіду, що має школа у справі виховання толерантної свідомості школярів	Адміністрація Керівники ШМО Практичний психолог
2.10	Розробка і підготовка методологічних, науково-методичних і технологічних збірань щодо реалізації Програми «Школа толерантності»	Протягом року, терміну дії Програми	Узагальнення конструктивного досвіду, створення методичної бази відповідно до чинної Концепції	Керівники ШМО Адміністрація
2.11	Педрада «Проведення запланованих заходів щодо впровадження Програми «Школа толерантності»	Березень 2015	Вироблення критеріїв оцінки ефективності проведених заходів, створення нової моделі виховної системи школи модульно-розвивального типу	Адміністрація Вчителі-предметники Класні керівники Соціальний педагог Психолог
3	III етап – розвивально-формувальний, 2016-2018 року			
3.1	Корекція програм навчальних дисциплін суспільно-гуманітарного циклу і виховних планів класних керівників згідно з програмою «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» та відповідно до мети і завдань Програми «Школа толерантності»	Протягом дії Програми	Актуалізація толерантних установок в учнів, формування класних колективів, навичок толерантного співжиття в учнів, батьків і вчителів школи	Заступники директора з НБР
3.2	Реалізація комплексу заходів в рамках проведення Міжнародного Дня Толерантності	Щорічно 16 листопада	Самоусвідомлення толерантних установок і переконань кожним учнем	Класні керівники Вчителі історії і правознавства
3.3	Удосконалення системи шкільного учнівського самоврядування	Протягом дії Програми	Збагачення досвіду толерантної поведінки школярів	Заступник директора з ВР
3.4	Розробка і затвердження на учнівській конференції перспективного плану діяльності учнівського самоврядування	Щорічно до 14 вересня	Формування толерантних цінностей, толерантної поведінки учнів завдяки створенню довілля паритетної соціальної взаємодії	Заступник директора з ВР Педагог-організатор
3.5	Реалізація програми з адаптації першокласників і п'ятикласників	Протягом дії Програми	Утвердження толерантних установок і настановлень в учнів	Адміністрація Психолог Класні керівники
3.6	Організація дозвілля школярів за планом загальношкільних заходів і за планами класних керівників	Протягом дії Програми	Формування толерантної свідомості і гуманних цінностей школярів	Заступник директора з ВР Педагог-організатор Класні керівники
3.7	Створення у кожному класі учнівського активу, оформлення класних куточків, створення плакатів, презентацій	Протягом дії Програми	Формування толерантного світобачення в учнів та їх маркерів і засобів	Класні керівники
3.8	Висвітлювання інформації у шкільній газеті, засобах масової інформації	Протягом дії Програми	Поінформування учнів про толерантність	Заступник директора з ВР Бібліотекар
3.9	Участь у міських, регіональних етнокультурних і міжнаціональних заходах, акціях, конкурсах	Протягом дії Програми	Долучення до толерантних соціальних акцій і подій як чинників розвитку особистості	Заступники директора з НБР Педагог-організатор Класні керівники
3.10	Відвідування музеїв, виставок, театрів. Здійснення екскурсійних поїздок Куп'янським районом, Харківською областю, Україною	Протягом дії Програми	Збагачення толерантного світогляду школярів	Класні керівники
3.11	Зустрічі з представниками Православної Церкви та інших релігій	Протягом дії Програми	Формування толерантних установок дітей і молоді на християнських канонах	Класні керівники Соціальний педагог
3.12	Корекція і регламентація діяльності Ради профілактики, співставлення плану і регулярної діяльності	Протягом дії Програми	Демонстрування толерантних візрів поведінки	Соціальний педагог Заступник директора з ВР
3.13	Виконання плану сумісних дій з ЦССДСДМ, ССД, КСВМ Куп'янського МВ ГУМВСУ	Протягом дії Програми	Формування толерантних умінь і навичок учнів	Соціальний педагог Заступник директора з ВР Представники служб
3.14	Інформування учнів, батьків, вчителів про зміни у правовій сфері, які стосуються освіти та неповнолітніх	Протягом дії Програми	Обстоювання толерантних принципів як керівних засад організації шкільного повсякдення	Адміністрація Керівники ШМО

1	2	3	4	5
3.15	Проведення у рамках міських і регіональних виставок заходів, спрямованих на поширення і зміцнення культури миру, просування ідеалів порозуміння, терпимості, міжнародної солідарності	Протягом дії Програми	Розширення поля толерантної свідомості учнів у часопросторі модульно-розвивальної школи	Заступник директора з ВР Керівники ШМО Класні керівники
3.16	Участь школярів у системі конкурсів і змагань різного спрямування	Протягом дії Програми	Дієве закріплення навичок толерантного ставлення учнів до навколишніх	Заступники директора з НВР Класні керівники
3.17	Проведення моніторингу толерантності в учнівському та педагогічному середовищі	Щорічно Протягом дії Програми	Виявлення рівня оволодіння толерантними способами взаємодії між людьми	Психолог Адміністрація
3.18	Проведення засідань педагогічної ради щодо ефективності заходів впровадження Програми, аналізу реалізації Програми та результатів роботи за новою системою виховання «Школа толерантності»	Березень-квітень 2014-2018 роки	Узагальнення результатів кількісних і якісних показників реалізації Програми «Школа толерантності»	Заступники директора з НВР Психолог Керівники ШМО Класні керівники
4	IV етап – результативно-узагальнювальний, 2019 рік			
4.1	Створення толерантного інноваційно-психологічного клімату школи	Протягом дії Програми, 2019 рік	Підвищення соціальної активності вчителів, учнів, батьків, наявність здорової конкуренції за якість знань і за соціальну компетентність	Учасники і виконавці Програми
4.2	Систематизація та узагальнення отриманих досягнень, методичних наробок. Створення бази накопичених даних	Протягом 2016-2019 років	Створення банку даних «Школа толерантності»	Адміністрація, психолог, педагогічний колектив
4.3	Відстеження та узагальнення даних про учнів, які досягли значних успіхів в будь-якій сфері освітньої діяльності	Протягом дії Програми, а також 5-20 років після випуску	Соціальна та індивідуальна самоактуалізація Особистості підлітків, юнаків і дівчат	Класні керівники, заступники директора з НВР
4.4	Організація та проведення майстер-класів з питань втілення у навчально-виховний процес Програми	2018-2019	Передача досвіду формування толерантного довкілля батькам і педагогам інших шкіл	Педагоги, керівники ШМО
4.5	Публікації у педагогічній пресі, Інтернет-виданнях, участь у педагогічних форумах, конференціях	2017-2019	Обмін та розповсюдження досвіду з питань цілеспрямованого створення толерантного простору та інноваційно-психологічного клімату школи	Заступник директора з ВР, бібліотекар, педагогічний колектив
4.6	Участь у ярмарку педагогічних ідей, презентація методичних розробок толерантно-змістового спрямування	2016-2019	Участь у професійних конкурсах, розповсюдження досвіду	Педагоги школи
4.7	Підготовка і розповсюдження довідниково-інформаційних, аналітичних матеріалів про експеримент	упродовж 2019	Розповсюдження досвіду з питань формування толерантного довкілля та соціально компетентної особистості випускника	Адміністрація, психолог, педагогічний колектив, бібліотекар
4.8	Проведення моніторингу реалізації і виконання заходів Програми, узагальнення досягнутого досвіду та оцінка ефективності реалізації Програми. Складання підсумкових аналітичних звітів про виконання Програми «Школа Толерантності»	протягом 2019	Оцінка повноти впровадження та ефективності реалізації дослідницької програми «Школа Толерантності»	Адміністрація, психолог, педагогічний колектив, наукові керівники та виконавці Програми
4.9	Підведення підсумків інноваційно-експериментальної роботи, оновлення освітньо-виховної системи навчального закладу	вересень-грудень 2019	Зміна лідерів, створення інноваційно-психологічних умов діяльності	Педагогічний колектив, учасники та виконавці Програми, науковці
4.10	Проведення підсумкового науково-практичного семінару за результатами виконання дослідницької програми «Школа толерантності»	жовтень 2019	Рефлексія здобутків, переваг, перспектив і прорахунків експерименту	Педагогічний колектив, наукові керівники, органи місцевої влади

1. Антипова Е. Полікультура і толерантність у системі освіти / Елеонора Антипова // Психолог. – 2003. – № 66-67. – С. 3.

2. Амонашвілі Ш.О. Школа життя / Шалва Амонашвілі // ПАН – Україна. – 2002. – С. 6.

3. Всесвітня декларація про вищу освіту в XXI сторіччі: бачення й дії. – Париж. – ЮНЕСКО. – 1998 // Кур'єр ЮНЕСКО. – 2001. – №1.

4. Декларація принципів толерантності // Шлях освіти. – 1999. – №2. – С. 2–4.
5. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / Василь Сухомлинський // Виб. твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2.
6. Швачко О. Толерантність як психолого-соціальний феномен / Олена Швачко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 2. – С. 154–170.
7. Шаюк О.Я. Особливості психологічної структури професійної толерантності майбутніх економістів / Ольга Шаюк // Психологія і суспільство / гол. ред. Анатолій Фурман. – 2011. – №3 (45). – С. 28–65.
8. Фурман А.В. Вступ до теорії освітньої діяльності: [курс лекцій] / Анатолій В. Фурман. – Вид. 2-е, стереот. – Тернопіль, 2014. – 86 с.
9. Фурман А.В. Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проект) / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – № 1. – С. 6–20.
10. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.

29.08.2014.

Анатолій В. ФУРМАН,
Сергій ШАНДРУК

Сутність гри як учинення

Тернопіль
2014

Фурман А.В., Шандрук С.К.

Сутність гри як учинення:

[монографія] / Анатолій Васильович Фурман, Сергій Костянтинович Шандрук. – Тернопіль: THEU, 2014. – 120 с.

У роботі здійснений критичний огляд філософсько-гуманітарних досліджень на предмет її з'ясування природи, сутності, генези, основних функцій, онтології, феноменології гри. Основна увага зосереджена на методологічному аналізі *гри як онтофеноменальної данності*, де її зміст – охопити у собі весь світ людської життєактивності. З позицій філософсько-психологічної теорії вчинку В.А. Роменця, системомислєдальної методології Г.П. Шедровицького та авторських концепцій професійного методологування і принципів та закономірностей циклічно-вчинкової динаміки розвитку науки запропонована *теоретична модель повноцінної гри як учинення* у логіко-змістовій наступності ситуаційного (виникнення ігрового відношення), мотиваційного (формування поля або часпростору гри), діяльного (замикання гри та постання світу ігрової діяльності) і післядіяльного (рефлексія успішності/неуспішності гри) періодів. Онтофеноменальне оприявлення розвиткового функціонування діяльного ігрового практикування розгортається як синхронна відповідність названих періодів ігрового дійства восьми фазам прощено-екзистенційного становлення, оновлення, здійснення і згасання гри як циклічно доведеного вчинку. Доведено, що кожна *вчинково організована гра*, характеризується специфічними пофазними новоутвореннями, у своєму трансформаційному розвитку спричинена як невідворотним минулим, так і бажаним майбутнім, прагне до власного самозреалізування й наділена внутрішнім імпульсом до вдосконалення та абсолютизації свого існування-екзистенціонування. Запропонована авторська *типологія ігор*, що ґрунтована на циклічно-вчинковому методологічному підході, рефлексивне зреалізування якого у процедурних рамках типологічного методу та з дотриманням вимог принципу кватерності дало змогу, з одного боку, чітко визначити дві критеріальні ознаки типологізації (логіко-змістова структура вчинку, за В.А. Роменцем, і спосіб об'єктивної конкретної ігрової практики), з іншого – результативно обґрунтувати чотири найзагальніші типи ігор: *гра-місце*, *гра-вклик*, *гра-подія*, *гра-церемонія*. Обстоювана типологія є завершеною, адже охоплює все найвнє онтофеноменальне поле ігрового ставлення людини до світу і суспільства до людини, задовольняє її намагання самовизначитися і прагнення залишитися. Крім того, детально проаналізовані онтичний пласт і феноменальні ознаки гри, її самотутня – умовна, напівреальна, віртуальна й одночасно екзистенційна, психозмагіальна та удівлена – світопобудова. Окреслені контури гри не тільки як наукової категорії, а й як доречно важливої світоглядної універсали в багатопроblemному контексті розвитку сучасної культури.

Для філософів і методологів, науковців та управлінців, мистецтвознавців і працівників соціономічних професій – психологів, соціологів, священників, соціальних і медичних працівників, менеджерів, політтехнологів, педагогів.